

VALİLER

MADDE - 86: “Devletin yönettiği beldeler birimlere ayrılır. Bunlardan her birisine "vilâyet" ismi verilir. Her vilâyet de birimlere ayrılır, onlardan her birime "amâle" (il) ismi verilir. Vilâyeti idare eden her kimseye "vali" ya da "emir" adı verilir. İli idare eden her kimseye de "âmil" ya da "hâkim" denir.”

Valiler, yöneticilerdir. Zira (الولاية) "vilâyet" yönetimdir. el-Kâmul el-Muhit'te “vilâyet” kelimesinin "velâyet" olarak ya da mastar olarak kullanıldığı izah edilmekte ve "vilâyet" kelimesinin "Bir ülkenin bir bölümü (birimi) olan toprak parçası", "emirlik" ve "sultan" olarak tarif edilmektedir.

Vilâyet (emirlik ya da sulta sahibi olma yetkisi), halife tarafından atanmayı ya da onun bu atamada vekil kıldığı kişi tarafından atamayı gerektirir. Böylece vali ancak halife tarafından tayin olunur.

Vilâyet ya da emarette yani valiler ya da emirlerde asıl olan Rasul (ﷺ)'in amelidir. Zira Rasul (ﷺ)'in beldelere valiler tayin ettiği, onlara o bölgelerde yönetim hakkı verdiği sabittir. Nitekim Rasul (ﷺ), Muaz b. Cebel'i el-Cende'ye, Ziyad b. Lebid'i Hadramut'a, Ebu Musa el-Eş'ari'yi Zebid ve Adn'e vali olarak tayin etmiştir.

Vali, halifeye niyabeten valilik yapar. O halifenin kendisini naib kıldığı hususları naib olarak yerine getirir. Vilâyet/valilik için Şariat'ta belirli bir sınır yoktur. Zira, halifenin yönetim işlerinden herhangi bir işte kendisine naib kıldığı herkes o işte vali olarak itibar olunur. Bu valilik, halifenin valiyi tayininde belirlediği lafızlara göre olur. Fakat beldelerin vilâyeti ya da emareti/emirliği o bölge ile sınırlıdır. Çünkü Rasul (ﷺ), içerisine vali tayin ettiği yeri sınırlandırıyordu.

Vilâyet/valilik, özel ve genel olarak iki kısma ayrılır:

Genel valilik; vilâyetteki bütün yönetim işlerini kapsar. Genel valilikle atama, halifenin o kişiye bir beldenin veya bölgenin idaresini, tüm ahalisi üzerinde yönetme yetkisini, diğer yönetim işlerinden bilinen hususlara bakması yetkisini vermesidir. Böylece o kişi, işlere genel bakış yetkisine sahip olur.

Özel emirliğe gelince; onda emirin, emirliği sınırlıdır. O bölgede ya da belde de ordu işlerini düzenleme, tebaanın idaresi, can, mal, namus ve sınır güvenliğini sağlamak gibi sınırlı işlerle görevlendirilmektedir. Özel emirlikle ya da valilikle görevli emir ya da valinin kazaya/yargıya, haraç ve zekat toplamaya müdahale etme hakkı yoktur.

Nitekim Rasul (ﷺ), bazı kişileri genel vali olarak atamıştır. Meselâ; Amru b. Hazm'ı Yemen'e genel vali tayin etmiştir. Rasul (ﷺ), bazı kişileri de özel vali olarak tayin etmiştir. Meselâ; Ali b. Ebu Talib'i Yemen'de kadılığa tayin etmiştir. Rasul (ﷺ)'den sonra halifeler de bu yol üzerinde yürümüşlerdir. Onlar da genel valiler tayin ediyorlardı. Nitekim meselâ; Ömer b. Hattab, Muaviye b. Ebu Sufyan'ı genel vali olarak tayin etmiştir. Yine halifeler özel valiler de tayin ediyorlardı. Nitekim meselâ; Ali b. Ebu Talib, Abdullah b. Abbas'ı Basra'ya mali işler dışındaki işler üzerine Ziyad'ı da mali işler üzerine vali olarak tayin etmiştir.

İlk dönemde valilik iki kısımdı: (ولاية الصلاة) **"Vilâyet us'Salât"** (Namaz Valiliği), (ولاية الخراج) **"Vilâyet ul'Haraç"** (Haraç Valiliği). Onun için emirlerin velâyetiyle ilgili konuları ele alırken tarih kitaplarında şu iki tabirin kullanıldığı görülür:

a-) (الإمارة على الصلاة) **"el-İmâretu 'alâ s'Salât"** (Namaza Ait Emirlik).

b-) (الإمارة على الصلاة والخراج) **"el-İmâretu 'alâ s'Salâti ve l'Haraç"** (Namaz ve Haraç Ait Emirlik) Yani emirlik ya namaz ve haraç emiri olur ya da sadece namaz emiri olur. "Namaz emiri" ya da "namaz valiliği" tabirinin manası, insanlara sadece namazda imamlık değildir. Fakat onun manası, mali işler dışındaki bütün işlerde insanları yönetme yetkisi, demektir. Böylece bu tabir içinde geçen **"namaz"** kelimesi, malların toplanması istisnasıyla yönetim demektir. Vali **"namaz"** ve **"haraç"** vasıflarını kendisinde bulundurunca o, **"genel vali"** olur. Eğer onun valiliği namaz ya da haraçla sınırlandırılırsa, o özel vali olur.

Bütün bunlara binaen özel valilikte halifenin düzenlemesine başvurulur. Halife özel valiliği, haraçla has kılabilir, Kazayla/yargıyla has kılabilir, mali işler, yargı ve ordu dışında bir işle de has kılabilir. Halife, devletin ya da vilâyetin idaresi için neyi hayırlı görürse öyle yapar. Çünkü Şeriat, vali için belirli işler sınırlandırmadı. Yönetim

işlerinin tamamının ona ait olmasını gerekli kılmadı. Ancak valinin ya da emirin işinin yönetim ve otorite sahibi olmak olduğunu belirledi. Belirledi ki o, halifenin naibidir. O, ancak belirli bir yerde emir olur. Bütün bunlar Rasul (ﷺ)'in uygulamasından dolayıdır. Fakat Şeriat, halifeye valiyi genel vali olarak ve uygun gördüğü bir iş hususunda özel vali olarak atama hakkı vermiştir. Bu, Rasul (ﷺ)'in amelinde açıkça görülmektedir.

Rasul (ﷺ)'in, bir belde ya da bölgede emirin emirliğini ya da valinin valiliğini belirlemesine binaen devleti vilâyetlere, vilâyeti de illere taksim eden bir madde konulmuştur.

MADDE - 87: “Valiler halife tarafından, amiller ise halife ve kendisine yetki verildiği takdirde valiler tarafından tayin edilirler. Valiler ve amillerde; muavinlerde aranan şartların bulunması şart koşulur. Yani erkek, hür, müslüman, akil, baliğ, fasık değil (adalet vasfına sahip olması), tayin edilmiş oldukları işleri yapabilecek yeterliliğe sahip olmasıdır. Ayrıca takva ve kuvvet ehlinde olmaları tercih edilir.”

Bu maddenin delili, Rasul (ﷺ)'in ve ondan sonra sahabelerin amelleridir. Zira Rasul (ﷺ), beldenin emirlerini ve valilerini atama işini bizzat kendisi üstleniyordu. O valileri vilâyetin tamamına atıyordu. Meselâ; Amru b. Hazm'ı Yemen'in tamamına atadığı gibi. Yine Rasul (ﷺ), bazen bir kişiyi vilâyetin bir kısmına atıyordu. Meselâ; Muaz b. Cebel'i ve Ebu Musa'yı atadığı gibi. Onlardan her birisini Yemen'in bir kısmına ayır ayrı tayin etmişti. İkisine şöyle demişti:

يَسِّرَا وَلَا تُعَسِّرَا وَبَشِّرَا وَلَا تُنْفِّرَا وَتَطَوَّعَا *"Kolaylaştırın zorlaştırmayın, müjdeleyin nefret ettirmeyin, gönüllü olarak hizmet edin (bir şeye güç bela takat getirip yapmaya çalışın)."*¹

Valinin vilâyetinde amilleri tayin etmesinin caiz olmasına gelince; bu, halifenin valinin tayininde amilleri tayin yetkisi vermesi hakkının oluşundan alınmıştır.

Valiler hakkında koşulan şartların muavinler hakkında koşulan şartlar olmasına gelince; bu, valinin muavin gibi yönetimde halifenin

¹ Buhari, K. Cihad ve's Seysr 2811

naibi oluşundan alınmıştır. Zira vali de yöneticidir. Onun hakkında halife hakkında aranan şartlar koşulur. Zira muavin hakkında aranan şartlar halifede aranan şartlardır.

Böylece vali hakkında onun erkek olması şartı koşulur. Delili, Rasul (ﷺ)'in şu sözüdür:

"(Yönetim) işlerini bir kadına teslim eden bir toplum felah bulmaz."¹

Bu hadiste geçen velâyetten maksat, yönetimdir. Çünkü, (ولوا) tabirinde geçen velâyet kelimesi (امرهم) kelimesi ile beraber geçiyor. (امرهم) kelimesi (ولي) kelimesi ile beraber zikredilirse bu tabirin manası, yönetim ve sulta (yönetim yetkisi) olur.

Valinin hür olması şartı koşulur. Çünkü köle, kendi nefsinde tasarruf hakkına sahip değildir ki başkası üzerine yönetici olsun.

Valinin müslüman olması şartı koşulur. Allahu Teâlâ'nın şu sözünden dolayı:

"Allah, kâfirler için mü'minler üzerinde kesinlikle yol kılmaz."²

Valinin akıl-baliğ olması şartı koşulur, şu hadisten dolayı:

"Kalem, şu üç kişiden kaldırıldı: (Bunlardan) baliğ olaşıya kadar çocuktan, akli başına gelesiye kadar mecnundan."³

Kalemin kendisinden kaldırıldığı kimse, mükellef değildir. Kalemin kaldırılması, hükmün kaldırılması demektir. Böylece o kişinin, hükümlerin uygulanmasını yani sultayı/yönetim yetkisini üstlenmesi doğru olmaz.

Aynı şekilde valinin adalet vasfına sahip olması şart koşulur. Çünkü, Allahu Teâlâ şahid hakkında adalet vasfını şart koştı. O halde adalet vasfının şart koşulması yönetim hususunda evlâ babındandır. Bunun delili, Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

"Ey iman edenler! Eğer size bir fasık bir haber getirirse, araştırın."⁴

¹ Buhari, K. Megazi, 4073

² Nisa: 141

³ Ebu Davud, K. Hudud, 3825

⁴ Hucurat: 6

Böylece fasıkın sözünün araştırılması emredildi. Yönetici ise, hükmü araştırmaksızın alınması gerekendir. Böylece yöneticinin sözü kabul edilmeyen kişiden olması caiz olmaz. Böylesi birisinin verdiği hükmün araştırılması gerekir.

Valinin, yönetim işlerinden kendisine yüklenileni yapmaya muktedir ve yeterli olması şartı koşulur. Çünkü Rasul (ﷺ), kendisinden bir vilâyete vali yapması talebinde bulununca Ebu Zerr'e şöyle dedi:

إِنِّي أَرَاكَ ضَعِيفًا *"Muhakkak ki ben seni zayıf olarak görüyorum."*¹

Başka bir rivayette ise:

يَا أَبَا ذَرٍّ إِنَّكَ ضَعِيفٌ وَإِنَّهَا أَمَانَةٌ *"Ey Ebu Zerr, sen zayıfsın. Halbuki o (valilik) bir emanettir."*²

İşte bu, yönetim yükünü yürütmekten aciz ya da zayıf olan kişinin vali olmasının doğru olmadığına dair bir delildir.

Rasul (ﷺ), valilerini yönetime uygun takvasıyla bilinen ilim sahibi kişilerden seçiyordu. O (ﷺ), onları tayin oldukları hususta işlerini hakkıyla güzel bir şekilde yerine getiren ve tebaasının kalplerine imanın tadını ve devletin heybetini yerleştiren kişilerden seçiyordu. Süleyman b. Bureyde, babasından şunu rivayet etmiştir: *"Rasul (ﷺ) bir orduya ya da seriyeye bir emir tayin ettiğinde ona kendi nefsinde takvalı olmayı, müslümanlardan beraberinde olana güzel davranmayı tavsiye ederdi."* Vali ise vilâyet üzerinde bir emirdir. Böylece bu hadisin kapsamına dahil olur.

MADDE - 88: “Vali, halifenin naibi olarak vilâyetinde yönetim ve dairelerin işlerini denetleme yetkisine sahiptir. Böylece vali, tefviz muavininin devletteki bütün yetkilerine vilâyetinde sahiptir.

Buna göre valinin, vilâyetinin ahalisi üzerinde emirlik yapma, ordu, yargı ve maliye dışındaki bütün işlere bakma hak ve yetkisi vardır.

Ancak polis, onun emri altına idare bakımından değil de uygulama bakımından verilir.”

¹ Müslim, K. İmarat, 3405

² Müslim, K. İmarat, 3404

Bu maddenin delilinin izahı şöyledir: Vali, tayin edildiği yerde halifenin naibidir. Böylece o, orada halifenin sahip olduğu yetkilere sahip olur. Valiliği genel ise, işlere genel bakışta muavin gibidir. Yani o yerde ona işlere genel bakış hakkı ve yetkisi verilir. Eğer valiliği özel ise, sadece tayin olduğu işlere bakma yetkisi verilir. Onun dışındaki işlere bakma yetkisine sahip olamaz. Nitekim Rasul (ﷺ), valileri yönetimde mutlak valilikle (kayıtsız yetkiyle) tayin ediyordu. Bazılarını her şeyde genel valilikle atarken bazılarını da belirli bir yönde özel valilikle atıyordu. Nitekim Muaz'ı Yemen'e gönderdi ve ona nasıl hareket edeceğini de öğretti. Ona dedi ki: **"Ne ile hükmedeceksin?"** O dedi ki: **"Allah'ın Kitabı ile."** Rasulullah; **"Onda bulamazsan?"** O dedi ki: **"Rasulullah'ın Sünneti ile."** Rasulullah; **"Onda da bulamazsan?"** O dedi ki: **"Reyimle ictihad ederim."** Rasulullah dedi ki:

"Allah'ın Rasülü'nün Rasülünü, Allah ve Râsulü'nün (razı olduğu) sevdiği şeye muvafık kılan Allah'a ham ederim."¹

Rasul (ﷺ), Ali b. Ebu Talib'i de Yemen'e göndermişti. Onun ilmini ve yeterliliğini bildiğinden dolayı ona bir şey öğretmedi. Muaz'ı Yemen'e atadı ve ona namaz ve sadaka valiliği yetkisi verdi. Ferve b. Sehl'i Merâd, Mezhec ve Zebid'e vali olarak gönderdi. Onunla beraber Halid b. Sa'id'i sadaka ile görevli olarak gönderdi.

İşte bütün bunlar, valinin tüm yönetim yetkilerine sahip olduğuna delâlet ederler. Bu, nasıl hareket edeceğini Muaz'a öğretmesinde ve Ali'ye öğretmemesinde açığa çıkmaktadır. Yine bütün bunlar, Rasul (ﷺ) bir kısım valileri namaz ve sadaka üzerine genel vali olarak tayin etmiş olduğuna, bir kısım valileri de sadece namaz ve sadece sadaka üzerine özel vali olarak atamış olduğuna delâlet eder.

Her ne kadar halifenin, bir valiyi genel vali olarak tayin etmesi, bir valiyi de özel vali olarak tayin etmesi caiz ise de, Muaviye'nin genel valiliğinden görülmüştür ki, Osman (رضي الله عنه) zamanında o halifeden adeta kopmuştu. Osman (رضي الله عنه) onun üzerine neredeyse hakim olamamıştı. Osman'ın vefatından sonra, onun Şam beldesinde her şeyde yönetim yetkilerine sahip oluşundan dolayı o bilinen fitne meydana gelmiştir. Abbasi halifelerinin zayıf olduğu dönemlerde

¹ Daremi. K. Mukaddima, 168

vilâyetlerin adeta bağımsız bir konuma geldikleri gözlenmiştir. Hatta o vilâyetlerde isminin hutbelerde geçmesi ve paraların üstüne isminin basılmasından başka halifenin otoritesi adeta kalmamıştı.

Bundan dolayı genel valilik yetkisi vermek İslâm Devleti için zarara sebep olur. Onun için valinin yönetim yetkisi, onu halifeden bağımsız kılan bir konuma götürmeyen hususla tahsis edilir. Valiye bağımsız olma imkanı veren hususlar: Ordu, maliye ve yargıdır. Çünkü ordu, kuvvettir. Maliye, hayat damarıdır. Yargı ise, kendisi ile hakların korunduğu hadlerin uygulandığı husustur. Bunun için valilere valilik; yargı, ordu ve maliyenin dışındaki hususlarda özel valilik olarak verilir. Yargı, ordu ve maliyenin valinin eline verilmesi, bağımsızlık tehlikesine sebep olmasından ve devleti böylesi bir tehlikeye tekrar düşürmemek için yapılır. İşte buna binaen bu maddenin ikinci kısmı konulmuştur.

Maddenin son kısmına gelince; vali, yöneticidir. Uygulama için mutlaka onun bir kuvvete sahip olması gerekir. Bunun için polis, onun emirliği altındadır. Onun emirliği vilâyette yukarıda zikri geçen üç şey dışında her şeyi kapsadığı gibi polisi de kapsar. Ancak polis teşkilatı, ordudan bir parça olması itibarı ile, yönetimi ordunun elinde olur. Fakat polis teşkilatının kendisi valinin tasarrufu altında olur.

MADDE - 89: “Vali, emirliğinin gereği yaptığı şeyleri halifeye bildirmeye mecbur değildir. Bu hususta ihtiyarına bağlıdır. Bilinmeyen yeni bir olay meydana geldiğinde onu halifeye sunar ve halifenin o konudaki emirlerine uygun olarak hareket eder. Eğer beklemenin o hususta fesada sebep olmasından korkarsa, o hususu kendi rey ile yerine getirir ve kendisine onu yapmadan önce haber vermediğinin sebebini ve o hususun gereğini halifeye sunar.”

Bu maddenin delili şöyledir: Nebî (ﷺ), valilerini tayin ederken onlardan yaptıkları işleri kendisine sunmalarını talep etmiyordu. Onlar da herhangi bir şeyi ona sunmuyorlardı. Bilâkis onlar işlerini tamamen bağımsız olarak yapıyorlardı. Onlardan her biri emirliğinde uygun gördüğü biçimde hükmediyordu. İşte Muaz, Attâb b. Useyd, el-Ala' b. Hudrami ve işte Rasul (ﷺ)'in bütün valileri böyle idi. Buradan anlaşılıyor ki, vali işlerinden herhangi bir şeyi halifeye sunmaz. Vali,

bu hususta muavinden farklıdır. Zira muavinin yaptığı her işini halifeye sunması gerekir. Amma valinin yaptığı işlerinden herhangi bir işi halifeye sunması gerekmez. Halifeye muavinin yaptığı her işi gözden geçirmesi vacib iken valinin işlerinden her işi gözden geçirmesi her ne kadar halife, valilerin hallerini ve haberlerini incelese de vacib değildir. Böylece vilâyetinde mutlak/kayıtsız tasarrufa sahiptir. Onun için Rasul (ﷺ), kendisini Yemen'e gönderirken Muaz ona; *"Reyimle ictihad ederim"* dedi. İşte bu, valinin işini halifeye sunmadığına reyî ile ictihad ettiğine dair bir delildir. Fakat vali, önemli meselelerde halifeden görüş almaktan men edilmez. Fakat vali, önemli olmayan meselelerde halifenin görüşünü almaz ta ki insanların maslahatları askıda kalmasın.

Daha önceden bilinmeyen yeni bir şey meydana gelirse halifenin görüşünü bekler. Çünkü vilâyete tayin, halifenin bir beldenin ya da bölgenin emirliğini o bölgenin tüm ahalisi üzerine yönetim yetkisi olarak valiye vermesidir. Bilinmeyen yeni bir şey meydana geldiğinde halifeye başvurunun neticesini bekler. Ancak fesaddan korkarsa onu yerine getirir ve sonunda halifeye bilgi verir. Çünkü, o bilinmeyen bir husustur.

MADDE - 90: “Her vilâyette, vilâyet halkı tarafından seçilmiş bir meclis bulunur. Bu meclise vali başkanlık eder. Bu meclisin yönetim işlerinde değil idarî işlerde görüş verme yetkisi vardır. Ve görüşü valiyi bağlayıcı değildir.”

Rasul (ﷺ)'in valilerinin bir vilâyet meclisi olduğu bilinmiyordu. Rasul (ﷺ)'in de bir vilâyet meclisi seçtiği bilinmemektedir. Aynı şekilde bu hususta raşid halifelerden de bir şey bilinmiyor. Bundan dolayı vilâyet meclisi, yönetim organlarından ve şer'î hükümlerden olmaz. Çünkü yönetim organı ve yönetim işlerinden her bir işin bir şer'î delili olur. Bir delili olmayan şey yönetim organından olmaz. Fakat ona bakılır:

Eğer o, bir aslın ferî olan ferî bir iş ise, o iş o asıla tabi olur. Böylece o yapılması caiz olan vesileler ve üsluplardan olur. Yani "idare" diye isimlendirilenden olur. Eğer o iş, aslî bir iş ise ya da delili olan ferî bir iş ise, o ancak şer'î delile göre yerine getirilir.

Vilâyet meclisi ise, vilâyet işerinden bir ferî iştir. Zira vali, yönetim işini yürütür ve idare işini yürütür. Vilâyet halkı ise, vilâyetlerinin vakıasını ve orada vukuu bulan olayları validen daha iyi bilirler. Valinin kesinlikle malumata sahip olması gerekir ki, işlerinin yürütülmesinde onlardan istifade etsin. İşte bu malumat vilâyet ehlinde mevcuttur. Vilâyetin emirliğini üstlendiğinde vilâyet ehline başvurması vali için kaçınılmazdır. Bu, bir cihettendir. Bir başka cihet ise şöyledir: Valinin vilâyeti yönetimi mutlaka vilâyet ehlini öfkelenirmeyecek bir şekilde olmalıdır. Çünkü vilâyet ehli, valiye öfkelenirse halifenin o valiyi azletmesi gerekir. Zira Rasul (ﷺ), Bahreyn'e tayin ettiği el-Ala' b. Hudreme'yi görevinden azletti. Çünkü Abd kays heyeti ondan şikayet etmişti. Bundan dolayı valinin, onlar razılar mı yoksa kızgınlar mı diye yönetimi hakkında vilâyet ehlinin görüşünü bilmesi mutlaka gereklidir. İşte bundan dolayı da vilâyetin emirliğini üstlendiğinde vilâyet ehline başvurması kaçınılmazdır. Bu iki husustan dolayı yani valinin muhtaç olduğu malumatı alması ve valinin vilâyet ehlinin yönetimi hakkındaki görüşünü bilmesi için mutlaka vilâyetinin ehline başvurması gerekir. Bu başvurunun kolay olması için de vali, vilâyetinin ehli tarafından seçilmiş bir vilâyet meclisi oluşturur ki şu iki hususta ona başvursun:

1- Malumat almak,

2- Valinin yönetimi hakkında vilâyet ehlinin görüşünü bilmek.

Bunun için bu meclis; şura, görüş almaktır ve yönetimle ilgili seyr için değildir. O ancak, idarî işlere bakmak içindir ve görüşü bağlayıcı değildir. Bu meclis, ancak valiye yardım için oluşur.

Bu meclisi ilk defa oluşturan Ömer b. Abdulaziz'dir. Zira o, halife olmadan önce Medine'de vali idi. Zira o, emaret meclisini oluşturunca görüş ehli ve kabilelerinin efendilerinden iki adam çağırdı. Ve onlara şöyle dedi: *"Muhakkak ki bu bir kötülük ve fitne meclisidir. Burada beni gözetlemenizden başka sizin için başka bir iş yoktur. Benden hakka uygun düşmeyen bir şey gördüğünüzde beni korkutun ve bana Allah Azze ve Celle'yi hatırlatın."*

Asıl olan vilâyet ehline başvurmaktır ve valinin onlar tarafından gözetlenmesidir. Bu başvuruya ulaşmak için valinin yanında bir vilâyet meclisi oluşturulur.

MADDE - 91: “Valilik mevkiinde bir şahsın uzun müddet bulunması uygun olmaz. Aksine onun beldede sabitleşmesi ya da halkın onunla fitneye düşmesi görüldüğünde o vilâyetinden alınır.”

Bu maddenin delili şudur: Rasul (ﷺ), valiyi bir müddetle tayin ediyordu. Daha sonra onu görevinden azlediyordu. Hiç bir vali Rasul (ﷺ)'in devri boyunca vilâyetinde kalmadı. Bu da delâlet ediyor ki; vali, sürekli valilikle tayin edilmez. Bilâkis bir müddet için tayin edilir daha sonra azledilir. Fakat bir kimsenin valiliğinin süresi uzun da olur kısa da olur. Rasul (ﷺ)'in amelinde süresinin ne kadar olacağına delâlet eden bir şey sâbit olmadı. Bütün mesele, onun (ﷺ) dönemi boyunca bir beldede bir vali sürekli kalmadı. Bilâkis sabit olmuştur ki o (ﷺ), valileri tayin ediyor daha sonra azlediyordu.

Fakat Muaviye'nin Şam vilâyetinde Ömer ve Osman zamanında valiliğinin müddetinin uzamasından açığa çıkmıştır ki; bu durum, müslümanların varlığını sarsan fitnenin çıkmasına sebep olabilir. Bundan anlaşılır ki; valinin, vilâyette valilik süresinin uzamasından müslümanlara ve devlete zarar doğar. İşte bundan dolayı bu madde konuldu ve valinin valilik süresi uzun olmaz denildi.

MADDE - 92: “Vali, bir vilayetten diğer bir vilâyete nakledilmez. Çünkü onun görevlendirilişi belli bir mekanın sınırları dahilinde genel bakıştır. Fakat vali görevinden affedilir (alınır) ve ikinci kez başka bir yere görevlendirilir.”

Bu maddenin delili: Rasul (ﷺ)'in amelidir. Zira o, valileri azlediyordu. Ondan bir valiyi bir yerden başka bir yere naklettiği rivayet edilmemiştir.

Ayrıca velâyet/valilik, bir açık lafızla tamamlanan sözleşmelerden bir sözleşmedir. Bir bölge ya da belde üzerine valilik sözleşmesinde, valinin içinde yöneteceği halife azletmediği müddetçe içerisinde yönetim yetkisinin kendisinde kalacağı yer belirlenir. Böylece o vali oradan azledilmezse, o yerin üzerinde vali olarak kalmaya devam eder. O vali, başka bir yere nakledildiğinde bu nakille

ilk yerinden azledilmiş olmaz ve nakl olunduğu yere de vali olmaz. Çünkü ilk yerinden kopması, oranın valiliğinden azledildiğini ifade eden açık bir lafzın olmasını gerektirir. Kendisine naklolunduğu yere vali olması da o yere has yeni bir valilik sözleşmesinin yapılmasını gerektirir.

Bundan dolayı, vali bir yerden bir başka yere naklolunmaz, ancak o yerden azlolunur, yeni yer için yeni bir valilik görevi ile tayin olunur, denildi.

MADDE - 93: “Halife azledilmesini gerekli gördüğünde veya sebepli ya da sebepsiz olarak ümmet meclisi ondan razı olmadığını açığa vurduğunda veya vilâyetinin halkının çoğunluğu ona kızgınlığını açığa vurduğunda vali azledilir. Valinin azledilmesi ancak halife tarafından yapılır.”

Bu maddenin delili: Rasul (ﷺ)'in ameli ve sahabenin icmaıdır. Zira o (ﷺ), Muaz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak tayin etti ve onu oradan bir sebep göstermeksizin azletti. Bahreyn'de onun amili olan el-Alâ' b. Hudrami'yi azletti. Çünkü Abdu Kays heyeti ondan şikayetçi oldu.

Ömer b. Hattab da bir sebep olmaksızın ya da sebep göstermeksizin valileri azlediyordu. Ziyad b. Ebu Sufyan'ı bir sebep göstermeden azletti. Sa'id b. Ebu Vakkas'ı insanlar kendisinden şikayetçi olduğu için azletti ve ona şöyle dedi: *"Ben onu aciz oluştan ya da hıyanetten dolayı azletmedim."*

Bunlar delâlet ediyor ki, halifenin istediği zaman valiyi azletme hakkı vardır. Valinin vilâyetinin ehli kendisinden şikayetçi olduğunda halifenin o valiyi azletmesi gerekir. Ümmet meclisi de vilâyet halkı gibidir. Zira ümmet meclisi, bütün vilâyetleri temsil eder.

MADDE - 94: “Valilerin işlerini kontrol etmek, onları çok sıkı gözetlemek, kendilerine vekâleten onların hallerini açığa çıkarmak ve onları teftiş etmek için müfettişler tayin etmek, zaman zaman onlarla veya onlardan bir kısmı ile toplantı yapmak, tebaasının onlardan şikayetlerini dinlemek halifenin vazifesidir.”

Sabit olmuştur ki; Nebî (ﷺ), Muaz b. Ebu Musa'ya yaptığı gibi valileri tayin ederken onları deniyordu. Amru b. Hazım'a yaptığı gibi nasıl hareket edeceklerini açıklıyordu. Bayreyn'e vali olarak tayin ederken Ebban b. Sa'id'e yaptığı gibi bazı önemli hususları onlara tembih ediyordu. Zira Rasul (ﷺ) Ebban b. Sa'id'e şöyle dedi:

"Abdu Kays'a iyi davran ve onların ileri gelenlerine ikramda bulun."

Şu da sabit olmuştur ki; Rasul (ﷺ), valileri muhasebe ediyordu, onların durumlarını açığa çıkartıyordu. Ve onların haberlerinden kendisine nakl olunanı dinliyordu. O (ﷺ), valilerin gelir ve giderlerini muhasebe ediyordu. Ebu Sa'id'den şöyle dediği rivayet olunur: "Nabî (ﷺ), Benu Esed'den kendisine İbn el-Uteybe denilen bir adamı zekat toplamak üzere amil olarak tayin etti. O geri geldiğinde şöyle dedi: *"Bu sizin için, bu da bana hediye edilendir."* Bunun üzerine Nebî (ﷺ), Minbere çıktı Allah'a hamdu sena ettikten sonra şöyle dedi:

مَا بَالُ الْعَامِلِ نَبْعُهُ فَيَأْتِي يَقُولُ هَذَا لَكَ وَهَذَا لِي فَهَلَا جَلَسَ فِي بَيْتِ أَبِيهِ وَأُمِّهِ فَيَنْتَظِرُ أَيُّهُمَا لَهُ أَمْ لَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَأْتِي بِشَيْءٍ إِلَّا جَاءَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَحْمِلُهُ عَلَى رَقَبَتِهِ إِنْ كَانَ بَعِيرًا لَهُ رُغَاءٌ أَوْ بَقَرَةٌ لَهَا خَوَارٌ أَوْ شَاةٌ تَبْعُرُ ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى رَأَيْنَا غَفْرَتِي إِنْطَبَهَ أَلَا هَلْ بَلَغْتَ ثَلَاثًا **(Zekat toplaması için) gönderdiğimiz amile ne oluyor ki, gelip 'bu senin bu da benimdir' diyor?! Annesinin, babasının evinde otursaydı ve bekleyeydi kendisine bir şey hediye edilir miydi?! Nefsim elinde olana (Allah'a) yemin ederim ki, hediye diye getirdiği şey ancak Kıyamet Günü boynuna takılacaktır. O bir deve ise böğürtüsü ile, inek ise inek sesiyle, koyun ise koyun sesi ile (haşır olunacak).**" Daha sonra koltuk altları tarafımızdan görülesiye kadar ellerini kaldırdı ve; **"Dikkat edin tebliğ ettim mi"** diye üç defa söyledi."¹

Ömer (رضي الله عنه) valileri gözetlemede çok sıkı idi. Nitekim Muhammed b. Meseleme'yi valilerin hallerini açıklamak ve onları teftiş etmek için müfettiş olarak tayin etmişti. Yaptıkları işlere bakmak, onlar hakkında tebaanın şikayetlerini incelemek, vilâyetlerin işlerini onlarla görüşmek ve onların durumlarını öğrenmek için valileri Hacc mevsiminde topluyordu. Ömer (رضي الله عنه)'tan rivayet olunur ki, bir gün etrafında bulunanlara şöyle dedi: *"Ne dersiniz. Ben bildiğim en hayırlı kişiyi üzerinize vali kılıp ona adaletli davranmasını emr*

¹ Buhari, K. Ahkam, 6639

ettiğimde üzerimde olan vazifeyi yerine getirmiş olur muyum?" Onlar, "Evet" dediler. Ömer (ؓ), "Hayır, ona emrettiğimi yaptı mı yoksa yapmadı mı, diye onun ameline bakmadıkça vazifemi yerine getirmiş olmam." dedi.

Ömer (ؓ) valilerini ve amillerini muhasebede öyle şiddetli idi ki, onun onları muhasebesindeki şiddeti öyle bir safhaya gelmişti ki, bazen onlardan birisinin hakkında kesin bir delil olmaksızın bir şüphe üzerine dahi azlediyordu. Hatta şüphe haddine bile ulaşmayan bir kuşkudan dolayı dahi azledebiliyordu. Kendisine bu hususta sorulduğunda şöyle demişti: *"Eğer bir kavmi ıslah için bir emiri diğeri ile değiştirmem gerekiyorsa, bu bana kolaydır."*

O, valilerine karşı bu derece sert olmasına rağmen, onların ellerini serbest bırakıyor, yönetimde onların heybetini muhafaza ediyordu, onları dinliyordu, delillerini inceliyordu. Eğer delil onu ikna ederse bunu açıkca söyler ve valisini bundan dolayı övmekten de geri durmazdı. Birgün Ömer'e Hamus Valisi Umeyr b. Sa'id'in minberde şöyle dediği haberi ulaştı: *"Sultan (otorite sahibi) şiddetli oldukça İslâm da çok güçlü olarak kalacaktır. Sultanın şiddeti kılıçla öldürmek, kırbaçla vurmakla değildir. Fakat o, hakkı yerine getirmek ve adaletle cezalandırmaktır."* Ömer, onun hakkında şöyle dedi: *"Benim için müslümanların işlerini yürütmekte kendisiyle yardımlaşacağım Umeyr b. Sa'id gibi bir adamın olmasını ne kadar isterdim."*